

Borsodi L. László

A NYOMTALANSÁG
ÖSVÉNYEINKARÁCSONYI ZSOLT: *FÜGGŐLEGES ÁLLAT. VERSEK.*ERDÉLYI HÍRADÓ KIADÓ – SZÉPIRODALMI FIGYELŐ ALAPÍTVÁNY,
KOLOZSVÁR – BUDAPEST, 2020.

Karácsonyi Zsolt könyve nem könnyű olvasmány. Szikár, intellektuális líra, amely feltételezi, elvárja, hogy van értő, tájékozott olvasó(ja). Természetesen nem valamiféle *magas költészet* elitizmusáról van szó, hanem arról, hogy az olvasó ismeri azt a műveltség- és háttéranyagot, amelyet felvonultatnak a versek. De lehet, a *felvonultatás* szó nem pontos, mert önmagáért valónak mutatja ezt az alkotói gesztust. Márpedig Karácsonyi a verseiben – ahogy előző köteteiben, az *Igazi nyárban*, az *Ússz, Fauszt, ússz!*-ban vagy *A Krímben* megszokhattuk – különböző mitológiákból, filozófiákból, nyelvekből, kulturális kódokból építkezik. Ahogy azonban már az *Igazi nyárban* megbizonyosodhatott arról az olvasó, ez nem azért történik, hogy érvénytelennek nyilvánítva minden korábbi (költői) hagyományt, saját mitológiát teremtsen, hanem eleve a nyelv természetéből adódik, abból, hogy nem tudja, nem akarja kiküszöbölni azt. A négy ciklusból álló (*A módszerről; Az idő Babadagban; Előhívás; Levél Efezusból*) *Függőleges állat* mint az eddig létrehozott életmű keresztmetszete, összegzése is, azt mutatja, hogy ez a nyelvfelfogás és kultúraszemlélet immár védjegye Karácsonyi poétikájának, amelyben a hétköznapi tapasztalatai mitikus távlatba kerülnek úgy, hogy a világ profán aspektusai nem hajtanak végre semmiféle demitizálást, hanem a mítosz emeli el a köznapit, egy olyan közeg felé mutatva, ami azt sejteti: talán még létezik valahol, valamikor valamilyen teljesség. Ezek a versek éppen ezért szólnak a keveseknek: azoknak, akik képesek a mitológiai–filozófiai dimenziókat megteremtő és azok által teremtődő (vers)nyelven felszín és mélység, idő és időtlenség, emlékezés és felejtés, álom és ébrenlét kettős-

ségébe– köztességébe látni, abba az *érdektelen*, igaz, a labirintus sajátosságait mutató, de mindenképpen egy (a tapasztalatin és az erkölcsin) túli közegbe, ahová csak a költészet képes elérni és eljuttatni az arra érdemese-
ket: „Az erdő mélyén nincsen alázat, / nincsen reménység, nincs harag. / Ösvények égnek egy kéziratban, / szavak közt megpillantalak.” (*Az erdő. Mélyén delfinek*)

Azt gondolom, hogy ebben a kötetben (és költészetben) ezért a szavak közötti résben való megpillantásért, kegyelmi pillanatért folyik a küzdelem. Ezzel magyarázható, hogy a levéltől a kiáltványig, a klasszikus időmértékes formáktól a szimultán verselésen át a szabadversig terjedő és változatos szerepcserékben létesülő megszólalások fókuszában maga a vers, a versben való létezés, a költőlet áll. Karácsonyinnál nem válik szét ugyanis költészet és lét, hanem a költészet maga a lét: ezzel az esztétikai igénnyel és szemlélettel tekint szét a világban, értelmezi a világot, és teremtődik általa a vers. Csak annak van érvényessége, ami verssé írható. A versről tud ugyanis a legtöbbet, ezért a vers lehet az, ami által a lehető legtöbbet megtudhat vagy megsejt-
het arról a túli világról, ami iránt nosztalgiazik, amit megragadni, megérteni, megtapasztalni igyekszik. Ezért értekezik *A módszerről* című első ciklusban az írásról – az első versben, a *Kijáratban* a világ artikulálására, nyelv általi teremtésére való önfelszólítás, a kezdet gesztusaira való reflektálás fogalmazódik meg: „tanulj meg újra járni / tanulj beszélni írni”. Az írás feltétele pedig a befelé figyelés, tétje a láthatatlan, belső szépség megérintése: „az egész meztelenséged éppen ott él jól, benn: a szépben.” (*Akt*) A vers által való létezés azonban tele van olyan labirintus- és tüköreffektusokkal („Kibillent fény lettem, / tükör előtti.”; „Nézem tűhegyre feszített céljaimat” – *Nem voltam jó természetrajzból*), amelyek megzavarják a költői látásmódot, eltérítik a lényegről a figyelmet, szövevényessé teszik az ahhoz való eljutást. Egyik ilyen akadály a (nyelvi) biztos fogódzónak, olyan rendezőelvnek a hiánya, ami kiszámíthatóvá tehetné a keresés irányát: az emberben levő, a teljességre való törekvést eltompító önös érdek, az értékviszonylagosság, amely benne és körülötte van. Ennek lehet szimbóluma a kötet címadó versének központi képe: „A függőleges állat / vékony damilszálon lóg. // (...) // Csak a szél erejétől függ, / mikor fog elszakadni.” (*A függőleges állat*) A másik akadály a fölöslegesre, a felszínre való emlékezés, amiből a felejtés vezethetne ki (*Pajzánul konkrét vers. Levél a Radonnak*). Ezzel szemben viszont a módszerre való emlékezés az én kötelessége lenne, ami feltétele annak, hogy ha nem is színről színre, de a kép eltávolítottágában, közvettségében tárgyiasulva önmagát szemlélhesse (*A módszerről. Kép*), megpillantsa

a gravitáció ellenében „a túli fák között” (*A módszerről. Ablak*), Prágában, Berlinben vagy Firenzében, a pillanatnyiban az időtlent, a lokálisban az egyetemest. A triptichont átszövő refrén azonban („Ha nem felejtetted el a módszert”) jócskán elbizonytalanítja az olvasót abban a tekintetben, hogy van-e értelme az (ön)megszólító) intelemnek, visz-e valamerre, ha az én kiléte is kérdéses, és nem világos az sem, hogy mi lenne a megfelelő módszer az emlékezésre, hiszen nem áll össze a vers szövetében az intelmek sora, tehát nem jön létre az a kép sem, amely a túlsó partra jutás katartikus élményét nyújtaná. Ezért a triptichon harmadik szövegében, *A módszerről. Adott keretben* már (ön)ironikusan hat a feltételes módú, refrénnel bevezetett mondat: „Ha nem felejtetted el a módszert, ajándék vár a túlsó parton.” Kétséges, hogy valamilyen többlettudás birtokában volna a beszélő, sokkal inkább úgy tűnik, a szkepticismusa állandósul a versnyelvben, s az írás lehet az egyetlen módszer, amely életben tartja.

Nem csoda hát, hogy a kötet költeményei nagyon gyakran magát a teljesség iránti vágyat megszólaltató, a nyelven inneniből a nyelven túlba átvezetni kívánó verset teszik mérlegre, alkotó, mű és olvasó viszonyát. Egyrészt azzal szembesít a második, *Az idő Babadagban* című ciklus, hogy a vers (és általában a nyelv) nemcsak arra képes, hogy megteremtse azt, ami a nyelven kívüli, úgynevezett valóságban nincs, hanem arra is, hogy hiányként beszélje el a teljességet, azt, ami létre szeretne jönni, de nem tud, csak a hozzá vezető, elképzelt-megálmodott (belső) út körvonalai sejthetők a kimondás révén. A ciklus címadó versének tanúsága szerint Babadag, oxymoronnal élve, a téren-időn kívüliség, a nyomtalanság helye, akárcsak Nakonxipán Kormos István *Nakonxipánban hull a hó* című versében. Esetleges megtapasztalására azonban – schopenhaueri fogalommal élve – az esztétikai magatartásig eljutó zseni vagy szent képes: „Felejtsetd el a kívánságod. / Ha így cselekszel, senki sem fogja tudni: / Babadagban jártál te is.” Babadag tehát a keveseké, a kiválasztottaké, ha egyáltalán vannak ilyenek, ha el lehet indulni feléje a lírai én *idegenvezetése* alapján. Másrészt viszont azzal szembesít – és ez az előbb kifejtetteket illetően is újragondolásra készítet –, hogy a szó lehetséges jelentésszintjei, a kimondás rétegzettsége, anyaga hiúsítja meg a teljességhez való eljutást: „már hámlik is le bőre derűsre írt szavaknak.” (*Június*) S bár a szó megérinti a megvillanó végtelent a mulandóban („a perc esője mögött felszerceg az / öröklétek hullámozó, visszajelző adása”), kiderül, derűje, ereje a felhámja, csupán a nyárral metaforizált felszíni ráakódás, amit a szenvedés, a mulandóság lefejt róla. Így lesz a költői szó kimondása passió, a jelentéshez nem jutó létezés kifejezője („És ottmaradt

minden a régiben.” – *A Jósda meglátogatása*), a nyelv pedig nem maga a világegész, a befejezett mindenség, hanem (önmaga) visszhang(ja), és nem jut el a teljességig, annak megnevezéséig. Ennek a vers létmódját is érintő visszhangnak a lírai dramaturgiája *A vak lovag és fegyverhordozója* című költemény, amely vissza- és előremutatva a kötetben érzékelteti (amit *Az erdő. Mélyén delfinek* tétélesen is megfogalmaz: „és aki voltam: elszaladt”), hogy a nyelv által teremthető én is, elveszítve önmagát, csakis szerepekben konsztituálódhat.

Ilyen (kötetbeli) *előzmények* nyomán érthető hát, hogy a könyv utolsó két ciklusában, az *Előhívás* és a *Levél Efezusból* címűekben a változatos megszólalásokban megragadható én – ha már kudarcot vallottak a nyelv általi teljességbe való eljutásért vívott költői küzdelmek – saját mulandóságának tudatában egyre gyakrabban kifejezi egyetlen kincsébe, a vers megtartó erejébe („sűrítve egyetlen tollvonásba, / jól látható, hogy múló por vagyok.” – *Ereszkigál*), ars poeticaként vallva meg a költőség létmódját, tehát az alkotói identitás megőrzését jelentő szó metafizikai kiterjedésébe vetett hitét. Ez fejeződik ki a *Levelek, odaáttra* című, költőtársaknak (Mózes Attilának, Mikó Andrásnak és Egyed Péternek) emléket állító hommage-versben és a *Nem apokrif. Nem háború* című műben: „Aki él még: támadjon fel. Aki él már: támadjon fel.” A feltámadás metaforájában már a versben való megszólalás új, a létlehetőségeire való nyitás, a változtatni, megváltozni akarás szándéka is benne van. Értelmezésében ennek az újratemthetőségnek a címben jelölt apokrif tagadása ellenére nem a kanonizált szövegek hagyományából, nem is egy nyelven, kánonon kívüli vagy a kanonizálásig el sem jutó nyelvből kell(ene) bekövetkeznie, amelyben csődöt mondanak az opozícióban elgondolt, bináris értékeket jelölő fogalmak jelentései, hanem a szó elemi erejéig való visszabontás, a pusztá artikuláció, a nyelvnek az artikuláció előtti állapotába való visszajutás felől, ami akár önmagának szabott új költői feladat, ambíció is lehet Karácsonyi Zsolt számára. Talán ennek előzményeit térképezi fel az *Ő, aki egyedül van, levelet ír, beszél* című vers is, amely szerint a fehér lap, a semmiig való eljutás kezeskedhetne azért, hogy megszülessen a szavakon túli szó, legyen a neve (nem bibliai, szakrális értelemben vett) Ige. A figyelem rézsútjain, melléköngéiben ezért kellene eljutni a papír fehérségéig („Ő, aki egyedül van, egy írásjelben / lakozik, a kettőspont két pontja között.”), ahogy Pilinszky János fogalmaz, a semmit sem tudásig.

Úgy tűnik azonban, ez az út is járhatatlan. A költői elme szó és csend, álom és ébrenlét, látható és láthatatlan peremvidékén jár. Visszatérő és egy-

mással összefüggő motívumok a kötetben az út, a peremvidék, a sáv, s ami mindezeket össze szeretné kötni: a híd (mint szó): „hangom leengedem hídnak”. Mondhatni ez a teve a tű fokán költészeti projekt, amelyben folyton azzal szembesül, hogy ami szóvá teremthető, megnevezhető, teljesnek hitt, az „hiba a mindenség testén”, és ami megnevezhetetlen, mert láthatatlan, annak van köze a túlihoz: „Ami van, azt előhívom. / Ami nem látható, mégis ott táncol a papíron.” (*Előhívás*) Azért költői feladat tehát megírni, ami előhívható (a versforma, mitológiai hagyomány stb. összefüggésében), hogy láthatatlansága révén jelenvalóvá legyen az, ami örök(nek) (hitt). A járhatatlannak tűnő út végigszenvedése tehát olyan szükségszerűség, ami visszamenőleg értelmet nyer.

A határvidéken való járás azonban mindig fenyegető, rettegéssel tölti el a beszélőt, mert nem tudni, melyik az igazibb létezés, az álom vagy az ébrenlét, s ez viszonylagossá teszi azt is, hogy a versnek melyik közegben kell(ene) mozognia, merre kellene elmozdulnia, hogy tovább- és/vagy újraépüljön. Az én törekvései és azok ellehetetlenülésének mélyén mindenképpen ott kísért a halálos álomként metaforizált démon. S mivel „a halálos álom az álom / halála is...”, felszámolhatja az álmodót, az álom önmagát, tehát felszámolódhat maga a vers, amelyet megszólaltat, vagy amelyen megszólal. Az ébredés sem megnyugtató alternatíva, inkább egy belső vitában felmerülő lehetőség („Mit írnak még neked? Ébredj fel. Mondd.” – *Levél az álomhoz*), vagy a *Levél Efezusból* című ciklusban olvasható *Holdárnyék, dzsungel* szerint az se: „Nincs, aki téged ébrenlétbe segít.” Érzékelteti, hogy neki magának kell megteremtienie az új megszólalási módot, annak feltételeit, aminek az elmaradása a költészet halálát is jelentheti. (Ugyanez a gondolat merül fel ugyanebben a ciklusban a *Cantus firmus* című versben is.)

A mulandóságnak és annak a tudatában, hogy a szó csak megsejtetheti a láthatatlant (ez sem kinyilatkoztatásként tekinthető egyértelmű vigasz), de képtelen áttörni a lét falán a léten túli létbe, csak arra alkalmas, hogy megfogalmazza a könnyörgést a fényre jutás és a fény visszasugárzásának a kegyelméért („A játék egyszer véget ér, a fény a rejtett képhez ér” – *Belső háború. Részlet*), illetve arra, hogy tudatosítsa: az ember soha nem éri el a múltó időben a múltatlant, csak útban lehet feléje (*A tavasz ébredése*).

Efezusból nem érkezhethet hát Szent Pál-i vigasz. Ehelyett több versben is a szóval való számvetés, leszámolás, a verstől való búcsú fogalmazódik meg. A *Haikuban* a szót megkerülő, kiiktató csend töri a lét falait, a költői szóba vetett hit rendül meg: „Nem kell már ide szó sem, tűnnek a vén panelek.”; „Rezdül a szó is.” A bejárt út után is szó által a homályban tapogat

(„[még takarásban] várnak a tiszták, égi színészek” – *Séta*), és azért szenved, mert érzi, sejti, tudomása van a fényről („jelenléte feldúl” – a *Kitérő. Levél a homálybogozóknak*), de nem elég sem a költői szó emlékezete, hagyomány általi megszólalása, sem a múzsával, a Mnémoszünével való szövetség, mert aki/ami a szón túl van, rejtve marad (*Éjféli*). Így lesz a *Szórás* („Tűnik mind, ami vers még”; „Ritmus sincs, a felejtés / fénye világít”) és a *Holdárnyék, dzsungel* („elhal a szó, amivel titkaidat kitakartad”) a költészettől való búcsú, a kötet pedig a költészettel való számvetés, költői testamentum, aminek része annak a reménynek nevezhető spirituális tapasztalatnak a rögzítése is, ami a művészi alkotást, a verset nem a transzcendens, a teljesség leképeződésének, leírhatóságaként, hanem az arra való nyitottságként rögzíti, s ami Karácsonyi ars poeticájaként is felfogható: „Mert ezt a dallamot nem a füleddel hallod, nem a bőröddel / érzed (...). Akár a hősök, önmagát / felejt minden kitervelt mozdulatban, hattyúfény a magasban. / Elkezdődhet, mert nem uralja / már befejezés.” (*A reneszánsz dallam*) A mű, a vers lényegi része tehát nem az azt létrehozó járulékos eszközökben, körülményekben, a mesterségbeli tudás kizárólagosságában ragadható meg, hanem a keletkezésének a pillanatában, amely az alkotó kezén önmagát alakítva szerzői testamentumként, költészeti hagyatékként, magáról a költői szóról is végrendelkezve megteremti és megőrzi önmaga nyelviségében a nyelven túlira, egy másik, transzcendens létmód felé való nyitottságát.

Bonyolult, a költészet létmódját és a költészetet mint létmódot érintő nyelvfilozófiai, ismeretelméleti kérdések képezik Karácsonyi Zsolt legújabb kötetét. Ennek megfelelően versnyelve gondolati, változatos (egy-első személyű, harmadik személyű, megszólító és önmegszólító stb.) megszólalásaiban pontosságra törekszik. Ez a pontosságra való törekvés, a nyelvtől a nyelven túli pereméig, az ébrenléttől az álomig, a tisztán látástól a tükör általi homályosság megtapasztalásáig, szótól a csendig, az emlékezéstől a felejtésig, a hétköznapiól a mitológiai távlatokig oda-vissza bejárt út annak ellenére, hogy többször is a képben keresi és jelöli meg a megismerhetőség határait (*Élni a képben; A módszerről*), megítélésem szerint a versek nyelvét a gondolati elvontság határozza meg. Ez nem azt jelenti, hogy nem volnának képek a költeményekben, hanem azt, hogy a képi megjelenítés alárendelődik a filozofikus kódoltságú versbeszédnek. A képeknek annyiban van relevanciájuk, amennyiben ezt a szerepüket betöltik, és úgy töltik be, hogy nem közelebb hozzák, nem magyarázzák, netán bagatellizálják az elvontról való beszédet, hanem a költői nyelv újabb és újabb távlatait nyitják meg, amelyekben érzékenyen körvonalazódni látszanak nyelven inne-